

Vaimne kultuuripärand

Ühinenud Rahvaste
Hariduse, Teaduse ja
Kultuuri Organisatsioon

Vaimne
kultuuri-
pärand

Vaimse
kultuuripärandi

2003. aastal vastu võetud UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon toob välja viis laia valdkonda, milles vaimne kultuuripärand muu hulgas avaldub:

- **suulised traditsioonid ja väljendusvormid, kaasa arvatud keel kui vaimse kultuuripärandi edasiandmise vahend**
- **esituskunstid**
- **kogukondlik tegevus, rituaalid ja pidulikud sündmused**
- **looduse ja ilmaruumiga seotud teadmised ja tavad**
- **traditsioonilised käsitööoskused**

Foto © Ferdinand de Jong

Foto © A.Burtev

👁👁 Mandingo rahva
initsiatsiooniriitus
kankurang Senegalis
ja Gambias.

👁👁 Olonho, jakuudi
kangelaseepos Venemaal.

👁👁 Binche'i linna karneval
Belgias.

valdkonnad

Vaimse kultuuripärandi ilmingud ühendavad sageli mitut valdkonda. Võtame näiteks šamanistliku riituse. Siin võivad põimuda traditsiooniline muusika ja tants, palved, pühad esemed ja rõivad, samuti rituaalid ja pidulikud kombetalitused ning looduse tundmine ja sellega suhtlemine. Mitmekülgsed on ka kogukondlikud pidustused, mis hõlmavad näiteks laulmist, tantsimist, ühist pidusööki, jutuvestmist, käsitööoskuste demonstreerimist, sporti ning muud meelelahutust.

Valdkondade vahel ei ole kindlaid piire ja need võivad erineda ka kogukonniti. Seepärast ei saa kõrvalseisjad suruda peale kindlat liigitust. Ühes olukorras võib laulmine olla rituaalne tegevus, teises lihtsalt meelelahutus. Samamoodi võidakse seda, mis ühe kogukonna jaoks on teater, pidada teises kultuurikontekstis hoopis tantsuks.

Erinevusi leidub muudiski vaatepunktides: mõne kogukonna silmis on ühe kultuuriilmingu eri vormid osa ühtsest tervikust, teised tõmbavad aga nende vahele selge piiri.

Konventsioon pakub küll valdkondade loetelu näol välja raamistiku vaimse kultuuripärandi liigitamiseks, kuid see ei määra kindlaid piire, vaid jätab tublisti mänguruumi. Riigi tasandil võib luua ka teistsuguse valdkondade süsteemi ja mitmed riigid on seda teinud. Mõnel pool kasutatakse konventsioonis loetletutega sarnaseid valdkondi, kuid neid nimetakse teisiti. Olemasolevatele valdkondadele võib lisada uusi või täpsustada alamvaldkondi. Mitmel pool on juba varasemast kasutuses oma liigitused, nagu traditsioonilised mängud, toitumistavad, loomapidamine, palverännakud või kultuuri-ruumid.

Foto © Department of Cultural Heritage,
Ministry of Culture of Madagascar

Foto © Conselho Das Adegas Wajapi

👁👁 Madagaskari zafimaniry
kogukonna puutöö-
oskused.

👁👁 Brasiilia wajapi kogukonna
kehamaalingud.

Foto © Renato S. Pastrillo / NCCA – ICH / UNESCO

🔊 *Filipiinide ifugao kogukonna suuline traditsioon huldub koosneb pikkadest jutustavatest lauludest.*

Suulised traditsioonid ja väljendusvormid

See valdkond haarab otsatult palju väljendusvorme, teiste seas vanasõnu, mõistatusi, lugusid, lastesalme, legende, müüte, eepilisi laule ja eeposeid, loitse, palveid, laule ja teatrietendusi. Kuna nende kaudu antakse edasi teadmisi, kultuurilisi ja ühiskondlikke väärtusi ning ühismälu, on suulistel traditsioonidel ja väljendusvormidel iga kultuuri kestmajäämisel oluline roll.

On suulisi traditsioone, mida kasutab terve kogukond, teisi ainult mõned sotsiaalsed rühmad, näiteks mehed või naised, lapsed või vanemad inimesed. Kogu maailmas austatakse paljudes kogukondades sügavalt neid inimesi, kes on pühendunud sellise pärandi esitamisele ja edasiandmisele. Üldtuntud on Aafrika laulikud, laululoojad ja jutustajad, nagu *dyell*'id ja *griot*'id, kes hoiavad ja annavad suuliselt edasi kogukonna ajalugu. Aga ka Euroopa ja Põhja-Ameerika suuline kultuur on rikkalik. Näiteks Saksamaal ja USA-s on sadu professionaalseid jutustajaid.

Kuna laule, lugusid ja muud antakse edasi suusõnaliselt, on iga esitus isemoodi ja sõltub

nii žanrist, kontekstist kui ka esitajast. Oluline koht on improvisatsioonil. Seetõttu on suulised traditsioonid elavad ja värvikad, kuid samal ajal ka haprad – edasiandmise ahel ühelt esitajate põlvkonnalt teisele ei tohi katkeda.

Kuigi keel on paljude kogukondade vaimse pärandiga olemuslikult seotud, jääb üksikute keelte kaitsmine ja säilitamine siiski vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni raamest välja. Küll aga mainitakse keelt selle teises artiklis vaimse kultuuripärandi edasiandmise vahendina. Iga keel mõjutab niihästi lugude, värsside ja laulude esitust kui ka sisu. Keele hääbumine toob paratamatult kaasa selliste kultuuriilmingute lõpliku kadumise. Ometi aitavad just suulised traditsioonid ja nende avalik esitamine keelt kõige paremini elus hoida – palju rohkem kui sõnastikud, grammatikaraamatud ja andmebaasid. Keel elab lugudes ja lauludes, mõistatustes ja värssides; nii on keelte kaitsmine ja suulistel traditsioonide ning väljendusvormide edasiandmine väga lähedalt seotud.

🔊 *Palestiina naiste jutustamistava hikaye.*

Nagu teisigi vaimse kultuuripärandi vorme, ohustavad suulisi traditsioone kiire linnastumine, massiline ränne, tööstuse kiire areng ja muutused looduskeskkonnas. Raamatud, ajalehed ja ajakirjad, raadio, televisioon ja internet võivad suulisi traditsioone ja väljendusvorme eriti tugevalt mõjutada. Ka tänapäeva meedia võib suulisi traditsioone oluliselt muuta või koguni neid kõrvale tõrjuda. Eepilised lugulaulud, mille täielik ettekandmine võttis vanasti mitu päeva, võivad nüüd kokku kuivada mõnetunnisteks. Traditsioonilised kosjalaulud võivad kergesti asenduda CD-de või digitaalsete muusikafailidega.

Suulised traditsioonid ja väljendusvormid elavad, kuni neil on koht inimeste igapäevaelus. Tähtis on ka hoolt kanda, et inimestel jätkuks võimalusi vahetult üksteiselt õppida – et vanemad inimesed saaksid suhelda noortega ja jagada nendega oma lugusid nii kodus kui koolis.

Paljude pidustuste ja kultuurisündmuste keskmes on suulised traditsioonid. Seetõttu võiks selliseid kogukondlikke sündmusi rohkem väärtustada. Et neil traditsioonidel oleks oma koht tänapäeva maailmas, tuleks leida uusi väljundeid, näiteks korraldada jutuveestmisfestivali. Konventsiooni põhimõtete kohaselt tuleks suuliste traditsioonide kaitsmisel keskenduda ennekõike keskkonnale, mida kogukonnad vajavad nende esitamiseks, hoidmiseks ja edasiandmiseks. Näiteks ühest kindlast laulust olulisem on selliste laulude laulmise tava püsijäämine kogukonnas.

Kogukonnad, uurijad ja teised võivad kasutada ka infotehnoloogilisi vahendeid, et talletada suulisi traditsioone kogu nende rikkalikkuses, unustamata erinevaid tekstiversioone ja esituslaade. Esitaja intonatsiooni ja stiili, žeste ja näoilmeid ning seda, kuidas ta suhtleb kuulajaskonnaga, on nüüdisajal hõlbus jäädvustada heli- ja videolindile. Näidates salvestatud esitust nii kogukonnale endale kui ka laiemale publikule saab meediat kasutada suuliste traditsioonide ja kultuuriilmingute hoidmiseks ja isegi tugevdamiseks.

Venemaal elava jakuudi rahva eepiline traditsioon olonho kajastab jakuutide uskumusi, kombeid ja väärtusi, šamanistlikke tavaid ja pärimuslikku ajalugu. Jutustaja peab olema suurepärase näitleja ja laulja ning sõnaosav improviseerija. Nagu suuliste traditsioonide puhul ikka, on olonhol arvukaid variante, pikim neist üle 15 000 värsirea.

Hikaye on **Palestiina** naiste jutuveestmistava. Lood lähtuvad naise vaatepunktist ja on sageli ühiskonnakriitilised. Neid räägitakse teistele naistele ning lastele. Peaaegu iga üle 70-aastane palestiinlanna on hikaye pajataja ja traditsiooni kannavadi edasi peamiselt vanemad naised. Siiski jutustavad mõnikord ka tüdrukud ja noored poisid isekesis lugusid nii harjutamise mõttes kui lihtsalt lusti pärast.

Filipiinide ifugao kogukonna suuline traditsioon hudhud koosneb pikkadest jutustavatest lauludest, mida kantakse ette külvikuul, riisilõikuse aegu ja matusetalitustel. Terve hudhud'i esitamine kestab mitu päeva ja eestlauljaks on enamasti vanem naine, kes on kogukonnale ajaloolase ja preestri eest.

Kõrgõzstanis on loodud kuus stuudiot, kus tunnustatud jutuveestjad ja laulikud, akõnnid, annavad oma teadmisi ja oskusi edasi noortele, kes tahavad tulevikus akõnniks saada. Õpetajad võivad kasutada tekste, heli- ja videosalvestisi, kuid kõige olulisem on ikkagi vahetu suhtlus õpilase ja õpetaja vahel.

Foto © UNESCO

Foto © Rafi Safieh

Foto © Renato S. Bastillo / NCCA-IGH / UNESCO

Foto © Kyrgyz National Commission for UNESCO

Foto © Sonom-Ish Yundenbat

➔ Mongolite pikk rahvalaul urtiin duu.

🎭 Maskitants Bhutani
Drametse küla pidustustel.

Esituskunstit

Esituskunstit haaravad muu hulgas vokaal- ja instrumentaalmuusikat, tantsu ja teatrit, pantomiimi ja võitluskunste ning neil on palju kokkupuutepunkte teiste vaimse kultuuripärandi valdkondadega.

Kõikidest esituskunstidest on muusika ehk kõige universaalsem. See on olemas igas ühiskonnas ja kuulub enamasti teiste esituskunste, rituaalide, pidulike sündmuste või suuliste traditsioonide juurde. Muusikal on palju eri vorme sakraalsest ilmaliku ja klassikalisest popmuusikani. See võib olla seotud nii töö kui meelelahutusega. Ka poliitiline ja majanduslik mõõde on olemas – muusika võib jutustada kogukonna ajaloost, ülistada valitsejat või mängida võtmeosa majandustehinguis. Sama erinevad on ka olukorrad, kus muusikat esitatakse: pulmad, matused, rituaalid ja initsiatsiooniriitused, pidulikud sündmused ja lustipeod ning muud kogukondlikud üritused.

Tants on rütmiline liikumine muusika saatel. Tantsusammud ja liigutused väljendavad sageli

meeleolu või hingeseisundit. Tants võib ka kujutada teatud sündmusi või igapäevatoiminguid, näiteks küttimist, sõjapidamist või seksuaalkäitumist.

Traditsiooniline teatrietendus ühendab enamasti näitlemise, laulu, tantsu ja muusika, aga võib hõlmata ka nukuteatrit või pantomiimi, mõne loo pajatamist või luuletuse lugemist. Kogukonna jaoks tähendavad need siiski enam kui lihtsalt etendust. Sageli mängivad töö- ja tavandilaulud või rituaalne muusika kultuuris ja ühiskonnas olulist osa. Koduses õhkkonnas on omal kohal hällilaulud.

Kõik kultuuriilmingutega seotud tööriistad, esemed, artefaktid ja kultuuriruumid on osa vaimsest kultuuripärandist. Esituskunste juurde kuuluvad muusikariistad, maskid, kostüümid ja ehted, aga ka teatrietenduste dekoratsioonid ja rekvisiidid. Tihti kasutatakse spetsiaalseid esituspaiku, mida konventsioon käsitleb vaimse kultuuripärandiga seotud kultuuriruumina.

🎭 Flöödimängija
Alžeerias Charouine'i linnas.

Mitmed esituskunsti vormid on tänapäeval ohus. Mida enam kultuurid ja tavad ühtlustuvad, seda sagedamini jäävad traditsioonilised kultuuriilmingud kõrvale. Samas ei too ka populaarsuse kasv alati kasu, vaid võib olla koguni kahjulik.

Kõige eredam näide on siinkohal ehk maailma-muusika populaarsuse plahvatuslik kasv. Kahtlemata on see tiivustanud kultuuridevahelist suhtlust, rikastanud rahvusvahelist muusikaelu ja inspireerinud paljusid muusikuid. Kuid maailmamuusika menukusel on ka varjuküljed. Muusika, mille esitus tavapärasel kontekstis varieerub, võib ühtlustuda, kui publikule eelistatakse pakkuda ühte kindlat esitust. Samuti ei ole sellises olukorras enamasti kohta nendele tavadele, mis on eluliselt vajalikud muusika esitamiseks ja edasiandmiseks kogukonnas.

Sageli kasutatakse muusikat, tantsu ja teatrit turistide ligimeelitamiseks – ka reisikorraldajad tõstavad neid pidevalt esile. See suurendab külastatavust, toob riigile või kogukonnale raha sisse ning annab turistidele aimu kohalikust kultuurist. Samas võib juhtuda, et esitust püütakse kohandada turismituru nõudmistele. Seega võib turism ühest küljest aidata kaasa traditsiooniliste esituskunstide taaselustamisele ja anda vaimsele kultuuripärandile ka turu-väärtuse. Kui aga püütakse olla turistidele meele järgi, võib esitus muutuda üksikutest värvikatest paladest koosnevaks vaatamänguks. Nii saab traditsioonilisest kunstist meelelahutuslik kaubaartikkel, kust on läinud kaotsi kogukonnale oluline sügavam tähendus.

Mõnigi kord võivad laiemad ühiskondlikud või keskkonnamuutused esituskunstidele mõju avaldada. Näiteks ulatuslik metsalangetamine võib kogukonna ilma jätta traditsiooniliste puupillide valmistamise materjalist.

Mitmeid muusikalisi traditsioone on muutnud soov neid läänemaailma noodikirjas üles tähendada või edasi õpetada, aga selles on oma oht. Kuna paljude muusikavormide helireedelite toonid ja intervallid ei vasta läänemaailmas levinutele, võivad helilised nüansid noodikirjas

Samba de roda arenes välja **Brasiilias** Bahia osariigis Recôncavos Aafrika päritolu orjade tantsudest ja kultuuritraditsioonidest, millesse sulandusid Portugali kultuuri elemendid. See kohalik tantsuvorm mõjutas linnasamba kujunemist, mis sai 20. sajandil Brasiilia rahvusliku identiteedi sümboliks.

Sanskriti teater kutiyattam on üks **India** vanemaid esituskunste, mis ühendab klassikalist sanskriti teatrit ja Kerala osariigi kohalikke traditsioone. Selles stiliseeritud ja kindlate koodidega teatrikeeles annavad tegelaste mõtteid ja tundeid edasi enne-kõike žestid ja silmade väljendusrikkus. Traditsiooniliselt esitatakse kutiyattam't templiteatrites ja etenduse ajal on laval õlilamp, mis sümboliseerib jumalikku kohalolu.

Slovácko verbünk on **Tšehhi** meestetants, mis oli algselt seotud sõdurite värbamisega. Sellel spontaansel ja improvisatsioonilisel tantsul puudub kindel koreograafia ning mehed võtavad üksteiselt mõõtu hüpate ja akrobaatiliste elementidega. Keerukas ja vaheldusrikas tants pakub kunstilise elamuse ja on osa piirkonna kultuurilisest identiteedist.

Foto © Luiz Santos / UNESCO

Foto © Natanael / UNESCO

Foto © National Institute of Folk Culture

Foto © CURPAH / UNESCO

➤ *Kambodža kuninglikku balletti õpitakse maast madalast.*

Foto © Ministry of Culture and Fine Arts

kaotsi minna. Traditsioonilisi muusikariistu võib põhjalikult muuta nii muusika üheülbastumine kui ka pillide lihtsustamine, näiteks keelpillidele õpilaste jaoks krihvide lisamine.

Traditsiooniliste esituskunstide kaitsmisel tuleks keskenduda ennekõike teadmiste ja oskuste, pillimängu ja muusikariistade valmistamise võtete edasiandmisele ning õpilase ja õpetaja vahelise sideme tugevdamisele. Hoida tuleks ka laulude ja tantsusammude peensusi ja eri variante.

Kasu võib olla ka esituste uurimisest, salvestamisest, dokumenteerimisest, arhiveerimisest ja registrite koostamisest. Maailma arhiivides leidub loendamatu hulgis helisalvestisi, mitmed neist on rohkem kui sajandivanused. Vanemate salvestiste kvaliteet halveneb ja digiteerimata võivad need muutuda kasutamiskõlbmatuks. Digiteerimise käigus täpsustatakse ka salvestiste sisu ja koostatakse korralikud loendid.

Nii loomemajandusel kui ka kultuuriasutustel ja ajakirjandusel, mis levitavad infot ja tõmbavad publikut ligi, on samuti oluline roll traditsiooniliste esituskunstide hoidmisel. Nende vahenditega saab laiemalt tutvustada esituskunstide olemust ning suurendada nende populaarsust, kasvatada asjatundlikku publikut ja äratada huvi nende kultuuriilmingute nüansside ja kohaliku eripära vastu. Nii võib vaatajatelgi tekkida soov sellises tegevuses kaasa lüüa.

Esituskunste aitab kaitsta ka nende asutuste ja inimeste ettevalmistuse parandamine, kelle ülesanne on kaasa aidata esituskunstide eri vormide püsimisele. Gruusias õpetatakse tudengeid niihästi välitöid tegema kui ka mitmehäälset muusikat salvestama, et nad saaksid luua andmebaasi riikliku vaimse kultuuripärandi nimistu koostamiseks.

➤ *Kuninglik esiisadele pühendatud rituaal Jongmyo pühamus Korea Vabariigis.*

Foto © Comisión Nacional Cubana de la UNESCO

Vaimse kultuuripärandi õpetamine koolis aitab kaasa teadmiste edasiandmisele. Näiteks **Kuuba koolides** õpetatakse lastele tumba francesca't, mis ühendab tantsu, laulu ja trummimuusikat.

Foto © UNESCO

Etiopias on käimas laiaulatuslik uurimis- ja koolitusprojekt, et koguda traditsioonilist muusikat, tantsu ja muusikariistu ning luua kõrgkooli etnomusikoloogia õppekava.

1848. aastal asutati eesti esimene pasuna-koor. Praegu tegutsevad puhkpilliorkestrid kõikides maakondades, neid kuuleb laulupeol, rahvapidudel ja koosviibimistel.

Foto © Arvo Meeks / Valgamaalane

Kogukondlik tegevus, rituaalid ja pidulikud sündmused

See valdkond koondab kogukonnas juurdunud tegevusi ja sündmusi, mis on olulised paljudele kogukonna liikmetele, olgu kogukonnaks siis väike rühm inimesi või terve ühiskond. Tegemist võib olla väikese kogunemisega kitsamas ringis, pühadega, mida peavad peaaegu kõik kogukonna liikmed, või hoopis suurejooneliste avalike pidustustega. Igal juhul tugevdavad kogukondlik tegevus, rituaalid ja pidulikud sündmused osalejate ühtekuuluvustunnet, kuna on tihedalt seotud nende ühise maailmavaate, ajaloo ja mäluga. Need tavad märgivad kogukonna jaoks olulisi sündmusi, nagu aastaegade vaheldumist, mitmesuguste põllutööde lõppu või algust ja inimese eluetappe.

Rituaalsed toimingud ja pidulikud sündmused leiavad sageli aset kindlal ajal ja kohas, kinnistavad kogukonna ühiseid väärtusi ja tähistavad talle olulisi ajaloosündmusi. Mitmete rituaalsete toimingute juures, nagu matused ja initsiatsiooniriitused, ei ole õigust viibida kõigil kogukonna liikmetel. Pidulikud sündmused seevastu on tihti avaliku elu kõrghetked ja neis võib osaleda igaüks. Kogu maailmas on karnevalid, kevade alguse

ja uusaastapidustused ning lõikuspeod enamasti avatud kõigile kogukonna liikmetele.

Kogukondlikud tavad on osa selle liikmete igapäevaelust ja neile teada, isegi kui igaüks neid ei järgi. Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni kontekstis on esmatähtsad kogukonnale iseloomulikud tavad ja tegevused, mis tugevdavad ühtekuuluvustunnet omavahel ja eelkäijatega. Kui paljudes kogukondades ei kehti üksteise tervitamisel ranged reeglid,

Sõuli linna Jongmyo pühamus **Korea Vabariigis** etendatakse Joseoni dünastiale (14.–19. saj) pühendatud rituaali. See hõlmab laulu, tantsu ja muusikat, mis pärinevad sajanditagusest esiisade austamise tseremoniast.

Fula kogukonnas **Malis** peetakse kaks korda aastas karjasepidustusi. Yaara'l'i ja degal'i nimelised pidustused toimuvad siis, kui kogukonna karjad aetakse üle Nigeri jõe lopsakamatele karjamaadele ja kui nad jälle tagasi tulevad. Pidustustel valitakse kõige kaunimalt ehitud kari, esitatakse karjuse-luulet ja -laule.

Binche'i karnevalil **Belgias**, Oruro karnevalil **Boliivias** ja makishi maskeraadil **Sambias** näeb värvikaid rongkäike, laulu ja tantsu, põnevaid kostüüme ja maske. Mõnikord võtavad inimesed endale selliste pidustuste ajaks meelepärase identiteedi ja nii kaovad sotsiaalsed erinevused. See annab võimaluse pilada sotsiaalset või poliitilist olukorda ning selle üle nalja heita.

Põhja-Malawi maapiirkondades levinud vimbuza, tantsuline ravirituaal, kujunes välja 19. sajandi keskel. Rituaali abil püüti saada üle traumaatilistest kogemustest, kuid viimastel aastakümnetel on see tava nõrgenenud. Vimbuza püsima jäämiseks innustatakse noori ravitantsu õppima. Arutelud meedias, töötoad ja festivalid elavad suhtlust ravitsejate ning riiklike meditsiiniinstitutsioonide vahel.

Foto © Cultural Properties Administration

Foto © Modibo Bagayoko / DNGP

Foto © JP Tournier / UNESCO

Foto © Francois-Xavier Freland / UNESCO

Foto © Cultural Properties Administration

siis mõnel pool on tegemist olulise ja keeruka rituaaliga. Samamoodi võib kingituste ülevõtmine ja vastuvõtmine toimuda täiesti vabas vormis või alluda hoopis kindlatele reeglitele ja omada märkimisväärset poliitilist, majanduslikku või ühiskondlikku tähendust.

Sellesse valdkonda kuuluvad teiste seas ka palvusritused, sünni-, pulma- ja matuserituaalid, ritused, mis märgivad üleminekut ühest eluetapist teise, rituaalsed hõimutseremooniad, truudusvanded, tavad, mida järgivad ainult mehed või naised, traditsioonilised õiguskorrad, asustuse ja elukorraldusega seotud tavad, toitumistavad, jahi- ja kalapüügikombed, traditsioonilised mängud ja spordialad, aastaegade vaheldumisega seotud pidustused, tavaks saanud rahvakogunemised. Nendega käivad muu hulgas kaasas kindlad žestid või sõnavara, laulud või tantsud, rongkäigud, loomade ohverdamine, spetsiaalne riietus ja road.

Tänapäeval kogukondades toimuvatel muutustel on sellisele vaimsele kultuuripärandile tugev mõju, sest need tavad eeldavad kogukonna liikmete aktiivset osalust. Neid mõjutavad tugevalt üleilmastumise tagajärjed, nagu ränne, keskendumine üksikisiku vajadustele ja huvidele, kohustuslik kooliharidus ja suurimate religioonide kasvav mõju.

Kui lahkutakse kodukohast, nõrgenevad sidemed nii kogukonna kui ka kogukonnale omaste tavade, rituaalide ja pidulike sündmustega. Eriti suur probleem on noorte inimeste väljaränne. Samas tullakse just pühade ja kogukondlike pidustuste ajaks koju, et veeta need koos oma pere ja kogukonnaga. See tugevdab väljarännanute sidet kogukonna ja selle tavadega.

Paljude kogukondade pidulikel sündmustel osalevad järjest enam ka turistid. Kuigi sellel võivad olla oma plussid, on ohud samalaadsed kui traditsiooniliste esituskunstide puhul, millest oli juttu eelmises peatükis. Ühiskondlike kommete, rituaalide ja iseäranis pidulike sündmuste elujõulisus võib suuresti sõltuda üldistest sotsiaal-majanduslikest tingimustest.

Marokos Marrakechis kohtab Jemaa el-Fna väljakul ennustajaid, ravitsejaid, jutuvestjaid, maotaltsutajaid, kaubitsejaid ja teisi värvikaid kujusid. Väljakul pulbitsev laadaelu hakkas hääbuma, sest linna hoogne areng tõi kaasa tiheda liikluse ja õhusaaste. Linnavõimud korraldasid liikluse ümber ja rajasid jalakäijate ala, et autod ja turismibussid ei häiriks elu väljakul ja ümberkaudsetel tänavatel.

Et säiliks **Colombias** peetava Barranquilla karnevali omapära ja jätkuks osalejaid, algatas kohalik fond lastekarnevali tava, mis on nüüdseks saanud suure karnevali lahutamatuks osaks. Osalejad said rahalist toetust, et valmistada uhkeid kostüüme, peaehteid, loomamaske, muusikariistu ja muud vajalikku. Spetsiaalse väikelaenu abiga said käsitöölised valmistada esemeid ka müügiks. See parandas nende elukvaliteeti ja rõhutas käsitöölise osa karnevali õnnestumises.

Foto © UNESCO / Jane Wright

Foto © Ministry of Culture of the Republic of Colombia

Foto © UNESCO / Chimbudzai Magumo

📍 **Zimbabwe** idaosas populaarset mbende jesusarema tantsu saadab vilunud trummimängija.

📍 **Samba de roda** Brasiilia Bahia osariigis.

Sageli nõuavad ettevalmistused, kostüümide ja maskide valmistamine ning osalejate toitlustamine ja majutamine suuri kulutusi, mida on majanduslanguse ajal keeruline teha.

Kogukondlike tavade, rituaalide või pidulike sündmuste kestmajäämine eeldab paljude inimeste ja asutuste tahet ja osalust. Kuigi paljudel juhtudel võib sellest kasu olla, kui innustada võimalikult paljusid inimesi kaasa lööma, tuleb igal juhul austada tavaid, mis piiravad osalejate ringi. Kogukondadel peab olema õigus ja võimalus pääseda ligi (püha)paikadele, kus rituaale või pidulikke sündmusi tavapärastel läbi viiakse, ning kasutada vajalikke loodusvarasid ja esemeid. Mõnelgi juhul on selleks tarvilik ametlik või õiguslik sekkumine.

Looduse ja ilmaruumiga seotud teadmised ja tavad

Looduse ja ilmaruumiga seotud kogukondlikke teadmisi, oskusi ja tavasid kujundavad suhted ümbritseva looduskeskkonnaga. See, kuidas kogukond mõistab ja tajub ümbritsevat maailma, väljendub nende keeles ja suulistes traditsioonides, vaimses ja maailmavaates, kodukohatundes ja mälestustes. Ümbritsev loodus ja maailmaruum mõjutavad tugevasti ka kogukonna väärtushinnanguid ja uskumusi ning neile toetuvad paljud tavad ja traditsioonid.

Sellesse valdkonda kuuluvad nii kohaliku eluslooduse ja keskkonna tundmine kui ka pärimuslikud teadmised nende kohta, nii traditsioonilised ravivõtted kui ka arusaamad

maailmaruumist, nii rituaalid ja uskumused kui ka šamanism ja kurjade vaimude väljaajamine, nii kogukonna elukorraldus kui ka keelekasutus ja kogukondlikud pidustused.

Iga kogukonna kultuuri ja enesetaju nurgakiviks on tavad ja põlvest põlve edasi antud teadmised. Üleilmastumine seab need aga ohtu hoolimata sellest, et teadlastele ja ettevõtjatele pakuvad huvi mõned pärimuslikud teadmised, nagu näiteks ravimtaimede kasutamine. Kiire linnastumine ja põllumajanduse laiendamine mõjutavad märkimisväärselt looduskeskkonda ning sellega seotud kogukondlikke teadmisi ja tavasid. Kui metsad muudetakse põllumaaks, võib juhtuda, et hävivad hiiekohad või kogukond jääb ilma ehituspuidust. Kliimamuutused, metsaalade vähenemine ja kõrbete laienemine

☞ Suvine nädalalõpp marjametsas.

☞ Liivajoonistused aitavad eri keeli kõnelevatel vanuatulastel omavahel suhelda.

☞ Mehhiko põlisrahvaste surnutepüha día de los muertos.

Foto © Margus Ois

Foto © Vanuatu National Cultural Council

ohustavad paljusid taimeliike, mida kasutavad käsitöölised ja ravitsejad. Koos liigirikkusega kaovad aga ka traditsioonilised käsitööoskused ja loodusravivõtted. Seega on looduskeskkonna kaitsmine sageli tihedalt seotud kogukonna vaimse kultuuripärandi kaitsmisega.

Veelgi raskem ülesanne kui looduskeskkonna säilitamine on kogukonna maailmavaate või uskumuste kaitsmine ja alalhoidmine. Muutused pole seotud ainuüksi väliste mõjudega kogukonna elukorraldusele ja elukeskkonnale. Kogukonnad, kes on kehvast majanduslikust või õiguslikust olukorrast, kalduvad ise liialt keskenduma majanduslikule arengule või üle võtma uut eluviisi, mis on kaugel nende oma traditsioonidest ja kommetest.

Foto © Pedro Hirart / INI

Boliivia mäestikuosas kasutavad kallawaya preestritest arstid Andide põlisrahvaste traditsioonilisi ravivõtteid ning tunnevad loodusravimite valmistamise kunsti. Kallawaya naiste kootud kangamustrid väljendavad kogukonna kujutlusi ilmaruumist.

Foto © Vice-Ministerio de Cultura de Bolivia

Vietnami õukonnamuusika nha nhac väljendab austust jumalate ja kuningate vastu, kellega suheldakse muusika kaudu. Nii antakse kogukonnas edasi ka teadmisi loodusest ja ilmaruumist.

Foto © Hue Monument Conservation Centre

Senegalis ja Gambias võeti pühad metsad kaitse alla ning tugevdati looduskaitsealade süsteemi koolituste ja ohustatud taimede taasisutamiseks. See on aidanud kaasa mandingo kogukonna initsiatsiooniriituseks vajaliku keskkonna säilimisele.

Foto © Direction du patrimoine culturel, Senegal

Tegevusplaan **Madagaskari** zafimaniry kogukonna puutööoskuse hoidmiseks näeb ette ka patentide kehtestamist nii riigi kui rahvusvahelisel tasandil. See õiguslik abinõu aitab kaitsta kujundeid ja motiive, mis on kogukonnale tähenduslikud. Zafimaniry'd kasutavad ehitamisel ja nikerdamisel mitmeid haruldasi puuliike, mille taasisutamise eest kantakse hoolt.

Foto © J. Ségur/ZED

Vanuatu liivajoonistusi, **Brasiilia** wajapi'de kehamaalinguid ja **Madagaskari** zafimaniry kogukonna puunikerdusi ühendab ornamentika, mis kajastab iga kogukonna loomismüüte. Tänapäeval saavad liivajoonistuste meistrid oma oskusi kogukonnas näidata ja edasi anda ka festivalidel ja muudel üritustel. Samuti on plaanis luua fond, mis tagaks neile kindla sissetuleku, ning lisada liivajoonistuste kunst üldhariduskoolide õppekavasse.

Foto © Vanuatu National Cultural Council

Foto © Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Indonesia

Maagilise väega kriss on **Indoneesia** pistoda. See on ühtaegu relv ja reliikvia, talisman ja staatuse sümbol, mida kannavad nii naised kui ka mehed. Pistoda tera valmistab erioskustega sepp ehk empu ja see koosneb raua ja meteoriitse nikli kihtidest. Empu'd on lugupeetud meistrid, kes tunnevad hästi ka kirjandust, ajalugu ja salateadusi.

Kuigi traditsioonilisi krissse valmistavaid seppi elab veel paljudel Indoneesia saartel, on nende arv kahanemas – ja üha vähem leidub neid, kellele nad saaksid oma oskusi edasi anda.

Foto © Mark Soosaar

Kihnu kultuuriruumis torkavad kõige enam silma villased triibuseelikud, mida kantakse aasta ringi. Seelikuriide koovad naised valmis traditsioonilistel kangastelgedel. Kohalikust villalõngast kootakse ka sörmikuid ja sukki, mille mustrid ja värvid järgivad saare traditsioone.

Foto © JK Wälsimbi

Puukoorest kanga valmistamine **Ugandas** on üks inimkonna vanimaid oskusi, pärit ajast enne kangakudumise leiutamist. Sellest kangast tehtud riideid kantakse peamiselt kroonimistel ja ravirituaalidel, matustel ja teistel kogukondlikel sündmustel. Seda kasutatakse ka kardinade, putukavõrkude, voodikate ja säilitusanumate valmistamiseks. Kui rändkaupmehed puuvillase riide sisse tõid, kahanes puukoorekanga kultuuriline ja vaimne tähendus ning taandus selle valmistamine. Viimastel aastakümnetel on see taas ausse tõusnud.

Foto © Alexis Lecomte, Ministère de la Culture, France

Prantsuse käsitöömeistrite tunnustamise süsteem "Maitres d'Art" toetab teadmiste ja oskuste edasiandmist eri valdkondades, muusikariistade meisterdamisest tekstiilikunsti ja raamatuköitmiseni.

Foto © Lithuanian Folk Culture Centre

Prienai linnas **Leedus** on sisse seatud keskus ja töötuba kohaliku ristinikerdamise traditsiooni tutvustamiseks ja tugevdamiseks. Siin omandavad õpipoisid meistri käe all traditsioonilisi oskusi, et valmistada riste kohalikele linnadele ja eraisikutele nii kodu- kui ka välismaalt.

Traditsioonilised käsitööoskused

Traditsiooniline käsitöö on ehk vaimse kultuuripärandi kõige käegakatsutavam väljendus. Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon pöörab tähelepanu eelkõige käsitöö tegemiseks vajalikele oskustele ja teadmistele, mitte esemetele endile. Käsitööesemete säilitamisest olulisem on toetada käsitöömeistreid, et nad jätkaksid oma tööd ning annaksid neid oskusi ja teadmisi teistele edasi, eelkõige oma kogukonnas.

Käsitöömeistrid valmistavad muu hulgas tööriistu, rõivaid ja ehteid, kostüüme ja rekvisiite festivalide ja esituskunstide tarbeks, mitmesuguseid anumaid, rituaalseid esemeid, muusikariistu, majapidamistarbeid ning harivaid ja lõbusaid mänguasju. Mõned neist on kasutusel vaid lühikest aega, näiteks pidulike riituste ajal, teistest võivad aga saada reliikviad, mida pärandatakse põlvest põlve. Käsitööoskused on niisama mitmekülgsed kui esemed isegi ja ulatuvad peenest näputööst üsnagi suurt jõudu nõudvate töödeni, nagu maja ehitamine.

Nagu teisigi vaimse kultuuripärandi valdkondi, ohustab traditsioonilisi käsitööoskusi üleilmastumine. Rahvusvaheliste suurfirmade masstootmises ja isegi kohalikus kodutööstuses valmivad esmatarbeesemed väiksema ajakuluga ja odavamalt. Selline võistlus paneb paljud käsitöölised raskesse olukorda. Traditsioonilistele käsitööoskustele avaldavad mõju ka keskkonna- ja kliimamuutused, kuna metsade langetamine ja põllumaade laiendamine vähendavad loodusliku tooraine kättesaadavust. Teisest küljest võib suurenenud tootmine ise kahjustada keskkonda isegi juhul, kui tegemist on vaid kodutööstusega.

Pühad ja pidustused, kus oli varem kombeks kasutada keerukaid käsitööesemeid, võivad ühiskondlike olude ja inimeste eelistuste muutudes jääda tagasihoidlikumaks. Nii on käsitöölistel vähem eneseteostusvõimalusi. Õpipoisiaeg traditsiooniliste käsitööoskuste omandamiseks on pikk ja seepärast eelistavad kogukonna nooremad liikmed tihtipeale töötada tehases või teenindussfääris,

kus töö on sageli kergem ja palk kõrgem. Mitmetes käsitöötraditsioonides on omad salanipid, mida võõrastele on keelatud õpetada – aga kui pere või kogukonna liikmed pole nende omandamisest huvitatud, võib teadmine hoopistükis kaduda, kuna võõraste asjasse pühendumine läheb traditsiooniga vastuollu.

Nagu teistegi vaimse kultuuripärandi ilmingute puhul, on kaitsmise eesmärk tagada, et teadmised ja traditsioonilised käsitööoskused järgmistele põlvetele edasi antaks, et kogukonnas säiliks pidev käsitöötraditsioon, mis toidaks meistreid ja väljendaks nende loomingulisust.

Mitmetel käsitööliikidel on ajast aega püsinud kindel õpetamise ja õppimise süsteem. Nende toetamisel on osutunud tõhusaks abiks rahalised stipendiumid, mis motiveerivad nii õpetajaid kui ka õpilasi.

Tugevdada saab ka kohalikke käsitööturge, samal ajal rajades juurde uusi. Linnastumisele ja tööstustamisele vastukaaluks hindavad paljud inimesed kogu maailmas just käsitöösemeid,

mis hõngavad aegade jooksul talletatud teadmisi ja oma loojate kultuurilisi väärtusi ning pakuvad pehmemat alternatiivi arvukatele kõrgtehnoloogilistele esemetele, mis troonivad üleilmses tarbijakultuuris.

Mõnel juhul saab taasistutada puid, et korvata tooraine puudusest kiratsema jäänud traditsioonilistele puutööoskustele tehtud kahju. Mõnes olukorras tuleb ehk rakendada õiguslikke abinõusid, et kogukond pääseks ligi vajalikule toorainele, kuid seejuures ei tohi loodusele kahju teha.

On ka teisi õiguslikke abinõusid, nagu intellektuaalse omandi kaitse ja patendi- või autoriõiguse registreerimine, mis aitavad kogukonnal oma traditsiooniliste motiivide või meistritööde eest õiglast tulu saada. Vahel võib käsitööst turgutada ka muuks otstarbeks kavandatud seadusandlike meetmete abil; näiteks võib plastkottide kasutamist keelav kohalik seadus elavdada paberist käsitöökottide ja rohust punutud korvide turgu, lastes traditsioonilistel käsitööoskustel ja teadmistel taas õide puhkeda.

Ugandas kasutatakse puukoort kanga valmistamiseks.

Indoneesia pistoda kriss.

Foto © Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Indonesia

Foto © Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Indonesia

NORRA
VÄLISMINISTEERIUM

Trükise koostamist toetas Norra valitsus

Vaimne
kultuuri-
pärand

Eestikeelse väljaande ilmumist toetasid:

KULTUURIMINISTEERIUM

Ühinenud Rahvaste
Hariduse, Teaduse ja
Kultuuri Organisatsioon

RAHVAKULTUURI
KESKUS

UNESCO
Eesti
Rahvuslik
Komisjon

Ühinenud Rahvaste
Hariduse, Teaduse ja
Kultuuri Organisatsioon

Vaimne
kultuuri-
pärand

ISBN 978-9949-9243-0-1 (komplekt)
ISBN 978-9949-9244-0-0 (vihik)
ISBN 978-9949-9243-1-8 (pdf-komplekt)
ISBN 978-9949-9244-1-7 (pdf-vihik)

Vaimne kultuuripärand tähendab selliseid põlvest põlve edasiandud teadmisi, oskusi, kombeid ja tavasid, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegusel ajal.